

מבט "יהודי" על הסיפורת הישראלית

מאת יעל ש. פלדמן

הטפוסי של הספרות העברית בתפוצה. במרבית המקרים שונה ענינו בנושא מזה של עמיתו הישראליים, כמו ששונה קהל-הקוראים שלו, שרובו קורא רק את היצירה המתורגמת, אם בכלל. הקורא היהודי האנגלו-אמריקני, במידה שהוא מתעניין בנעשה בספרות בעברית, הרי זה לעתים קרובות מתוך ענינו הרב בהסטוריה היהודית, החברתית והרעיונית. התכונות אמנותיות-אסתטיות אינה כלולה, בדרך כלל, בתחום התעניינותו; ואף אין לה מקום רב, אם הכרתו את הסיפורת היא מכילי שני.

גישה זו שונה מאוד, כמובן, מגישת החוקר הישראלי הממוצע. לשוני זה השלכות מעשיות מרחיקות-לכת. ממנו נובע ההבדל שבהצגת השאלות, עליהן בא המחקר לענות; ממנו נובע ההבדל בשיטות המחקר; ומעל לכל: ממנו נובעת אי-ההבנה (ובעקבותיו — הזלזול וחוסר-היחס) השורר לעתים בין אנשי המחקר האקדמי (במדעי-היהדות בכלל ובמחקר הספרות בפרט) בארץ ובתפוצות. והכוונה, כמובן, בעיקר לקהילה האמריקנית, שבה זכו מדעי-היהדות לפריחה אקדמית בעשורים האחרונים. מטעמים מובנים איחרה הספרות העברית החדשה להצטרף לנושאי המחקר המרכזיים, היה עליה להתגבר לא רק על קושי טכני (פה אין די בידיעה פסיכית ו/או הסטורית של השפה; פה נדרשת שליטה אקטיבית בשפה העכשווית, על כל רמותיה הסיגנוניות וגוניה), אלא גם על סולם ערכים, המעדיף את ההסטוריו-ארכיאולוגי, האידיא ו/או הדתי על פני העכשווי-אסתטי. לא נתפלא, אם-כן, למצוא מחקרים בספרות עברית חדשה בשנתונים ותיקים וחדשים, שעיקר ענינם המחקר במקרא (Hebrew Studies יוצא משנת 1959, University of Wisconsin, Madison, Wi.) ו/או לשון (Hebrew Annual Review, Ohio State Univ. יוצא משנת 1977),

בראש ובראשונה, במסגרת ההתייחסות של הפרק הנזכר: אבותיו הרוחניים של המחבר (לפחות כפי שהם מתגלים בפרק זה) הם האידיאולוגים של יהדות אמריקה על זרמיה השונים, החל מהמנהיג הריקונסטרוקטיביזם מרדכי קפלן (בספרו ציונות חדשה, 1955), דרך איש המוסר והמיסטיקה א.י. השל (אלוהים בחיפוש אחר האדם, 1955), הפילוסוף אמיל פאקנהיים (נוכחות האלוהים בהיסטוריה, 1971, ו-שובם של היהודים להיסטוריה 1978), וכלה בעתונאי השנון נורמן פודהורץ (להצליח!, 1968) והסופרת "היהודיה" המוצהרת... סינתיה אוז'יק (שפירות דמים ושלוש נובלות, 1976). אל אלה הוא מצרף את השלישיה הנובליסטית המובילה בספרות האמריקנית (מלמוד-רות-סול-קלו), כדי להוכיח ש"במובן מסויים קיימת ספרות יהודית כקטגוריה מוכרת בפני עצמה, מעבר לעובדת יהדותם של הכותבים" (עמ' 14). שני העמודים הבאים מוקדשים לספרות העברית: על אף נטיית ההפנמה והאינדידואליזציה בספרות שנות ה-60 בארץ "היתה גם חזרה אל הנושא היהודי-ציבורי" (עמ' 16). קביעה זו מתחזקת ע"י איזכור מפתיע של יצירות עגנון (!), אהרון אפלפלד ו... נושא העקדה בספרות. שלושה איזכורים אלה מספיקים לו לסיים את הפרק בהצהרה ש"הסיפורת העברית העכשווית שוב מוצבת על במת יהדות-העולם", אפילו אם הסופר העברי לא בחר באופציה זו, אלא קיבל אותה על עצמו מתוך כורח הנסיבות... (עמ' 17).

אפילו אם לצורך הדיון נתעלם המחבר ממידת הדיוק העובדתי שבקביעה, לא נוכל לפסוח על הנימה האפולוגטית הברורה, העולה מן הכתוב. והמוטיבאציה ברורה: הדגשים האנטי-אידיאולוגיים של ענפים שונים בספרות הישראלית מהווים מכשול לא קל בפני החוקר

ה שאלה: "ישראלי או יהודי?". המלווה את רשת היחסים הסכוכה שבין יהדות התפוצות לציבור הישראלי, ידועה ומוכרת. אולם קובץ המאמרים שלפנינו, פרי עטו של לאון יודקין*, מרצה לספרות עברית במאנצ'סטר שכאנגליה, נוגע בשאלה זו מזווית שונה מזו שהורגלנו בה. בפרק הפותח, האמור להוות מעין מצע קונצפטואלי (או לפחות מודל הסטורי) לדיון בעשרת ה"היבטים" של הסיפורת הישראלית, שואל המחבר גלויות: "הספרות העברית היום: עולם יהודי או מחוז (province) ישראלי?" (עמ' 17-1). קונטראציות השוליות ה"פרובינציאליות" המתלוות לצלע הישראלית של הניגוד (כמיוחד בשימוש הכריטי של המונח הקולוניאלי "province") עשויות להדהים אי-אלו מחוקרי הספרות ב"ערי-המחוז" ירושלים ותל-אביב: גם הם מדברים על "מרכז" ו"שוליים" של מפת הספרות העברית; אבל כאן זוהיה ה"מרכז" עם ה"ישראלי" כרוך ומובן מאליו; ההיבט היהודי, לעומת זאת, שנוי במחלוקת: יש שהוא נכלל בישראלי או נוסף עליו, ויש אשר יידחה לשולי המפה, למחוזות התפוצה, האנגלו-אמריקנית בעיקר.

פעו זה כפרספקטיבה אינו ייחודי, כמובן, לגישתו של יודקין.

להיפך: עיקר הענין שספרו עשוי לעורר בקורא העברי נובע מעצם הסימפטומטיות של התופעה עמה בחר להתמודד כפתחה לדיון בסיפורת הישראלית. וסימפטומטיות זו מתבטאת

ד"ר יעל ש. פלדמן מאוניברסיטת קולומביה, ניו-יורק, נמצאת עכשיו בארץ, לרגל שנת מחקר במסגרת "קרן פולברייט".

*Leon I. Yudkin: 1948 and After: Aspects of Israeli Fiction. (University of Manchester, England, 1984).

ורוחב שבחירתם אינה מנומקת, ובוודאי לא הסדר שבו הם מופיעים (כולט העדר פרק המוקדש לא.ב. יהושוע והעדר מוחלט של כל איזכור ליצירות דוד שחר, או יצחק בן-נר). כספר המופיע בהוצאה אוניברסיטאית ("מונוגרפיה מס. 5 של כתב-עת ללימודים שמיים של אוניברסיטת מאנצ'סטר"), לוקה הספר גם בחוסר תיעוד ביבליוגרפי-ביקורתי (כניגוד מוחלט לפרק הפתיחה ומראי-המקומות האנגליים המרובים שבו), ובאי-ציון מרגיז של מספרי העמודים של הציטטות המרובות (בתרגומו של מי?).

בקצרה, למרות היקפו המרשים, סובל הספר מכל הליקויים העשויים לאפיין אוסף מקרי של רצוניות, שמקומן בעיקר בכתב-עת פופולרי לספרות ולא בהוצאה המתיימרת להוות כמה למחקר-ספרותי. עם זאת אין לשכוח שלגבי הקורא האנגלי עשוי הספר למלא את הפונקציה שמבטיחה כותרתו: הארה, בלתי עקבית ככל שתהיה, של כמה וכמה אספקטים מענינים ושל מרבית הסופרים הישראליים המרכזיים. אולם לגבי הקורא העברי נשאלת שאלת המוצא של הספר כהבטחה שלא הוגשמה וכאופציה להמשך המצפה למימושה בעתיד.

אחרי ההבטחה. אכן, הוחמצה כאן הזדמנות לרונן בספורת הישראלית ממרחק ומבחוץ -- נקודת מבט שיש לה לא רק חולשות, אלא גם מעלות, אם יודעים לחושפן ולנצלן. הספר נשאר, לדאבונו, בגדר אוסף של "אספקטים" -- ללא התחייבות לתיזה מרכזית, לנקודת-מבט ספציפית או תפישת-על כלשהי. הדיון המפוצל נע משאלות כלליות כמו "לשון הספרות העברית החדשה" (פרק 2) או "פרוזה ניסויית ברומן הישראלי" (פרק 8), ומיחידות מונגרפיות כגון "אופי ועלילה בסיפורי יהודה בורלא" (פרק 6) או "תנים ו'מקום אחר': ספורי עמוס עוז (פרק 10), לפרקים פסבדו-פואטיים, כגון "מי מספר את הסיפור בחירבת חיזעה?" (פרק 4) ו"לתוך הפרדס" הסנוך: סיומים ברומן הישראלי החדש"... (פרק 9). ואף על פי שהפרק האחרון, למשל, מעלה בעיה מענינת מאוד, ואף מימצאים משמעותיים, חסר הדיון מסגרת-התייחסות עקיבה, ואינו מגיע למסקנות מחוטבות (מעבר להכללה, שבה נפתח הפרק: "הגיבור הישראלי נוטה להימלט מן המציאות היומיומית האפורה המקיפה אותו" (עמ' 128)). כמו הפרקים המונגרפיים והסיכומיים הוא תיאורי יותר משהוא עיוני -- מעין ספירת מצאי של הסיפורת הישראלית לפי חתכי אורך

או מדעי-היהדות בכלל Association for Jewish Studies Review, Cambridge; Modern Judaism, Johns Hopkins 1981. אבל יותר מכל מעיד על הכוון האנגלו-אמריקני דווקא כתב-העת היחיד המוקדש כולו למחקר ספרותי; אלא שבאופן טיפוסי למדי אין זו הספרות העברית, אלא היהודית: Prooftexts ("אסמכתאות"; יוצא מאז 1981 בהוצאת Johns Hopkins Univ., Mariland) ונראה כהגשמת משאלתו הנושנה של דוב סדן: הוא מוקדש להסטוריה של הספרות היהודית לתקופותיה, עברית, יידיש... ושפות אחרות! המרחק שבין מסגרת התייחסות אתנית הסטורית זו לבין המסגרת המדעית-אסטתית המובהקת של חלק ממחקר הספרות בארץ אינו מקרי. הוא תוצאה של התכוונות מודעת לענות על צרכים אחרים, מתוך רצון, על כל פנים, לפתוח פתח לדיאלוג בין שני הקצוות. לאור סקירה קצרה זו של תמונת-המצב בתחום מחקר הספרות ב"בבל" האמריקנית, אפשר להבין את הציפיות שעוררה כי כותרתו המבטיחה של הפרק הפותח את סיפורו של יודקין (שצוטטה לעיל).

למרבית הצער, אין פירקי הספר ממלאים